

social and international dimensions. Particular attention is paid to transformation of administrative culture and academic activities that are the result of neo-conservative educational reform. The essence of these transformations and policy is the reducing of state's role in education and insight into scientific research and educational activities of universities market mechanisms. The role of central government limits by coordination, support of priority scientific projects and investments in educational infrastructure.

Extension of university autonomy means their transformation on independent academic corporations, that are wholly responsible for their actions, quality of educational services, form own development strategy. Such decentralized and independent universities are interested in effective use of financial resources, which they receive from the environment.

It is concluded that politicians and educational managers, which adhere to conservative concepts, proclaim improving the competitiveness and efficiency of universities as the ultimate goal of education reform.

Key words: *the higher education, educational policy, educational reform, neoconservatism, managerialism.*

РЕЦЕНЗЕНТИ: *Трофименко М.В., к.політ.н, доц.; Фісун О.А., д.політ.н, проф.*

УДК 323.173(045)

Є.В. Рябінін

ЕКЗОГЕННІ ЧИННИКИ ЕТНОСЕПАРАТИСТСЬКИХ ПРОЦЕСІВ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

В статті проаналізовано вплив зовнішніх факторів на посилення етносепаратистських конфліктів. Класифіковано екзогенні чинники впливу, проведено порівняльний аналіз використання різних чинників впливу такими країнами як США, Росія, ЄС. Доведено, що етносепаратистські конфлікти мають не лише внутрішні причини для ескалації, а частіше й зовнішній вплив, який проявляють головні актори міжнародних відносин, вирішуючи свої геополітичні завдання.

Ключові слова: *сепаратизм, екзогенні чинники, Росія, США, ЄС, етносепаратистський конфлікт.*

Вважається, що сепаратизм є явищем виключно внутрішнім. Існує низка внутрішніх чинників, які сприяють посиленню етносепаратистських процесів в тому чи іншому регіоні. Проте, окрім внутрішніх чинників, необхідно також відзначити й вплив зовнішніх чинників. У зв'язку з цим на перший план виступає геополітичні інтереси сусідніх держав або потужних акторів міжнародних відносин, які зацікавлені в послабленні або розпаді держави для посилення своїх позицій в регіоні або в збільшенні своєї держави територіями через заволодіння частиною сусідньої держави.

Екзогенні процеси мають визначальний вплив на внутрішній розвиток держав. Тобто причини і характер конфліктів пов'язані з особливостями стану світової геосоціальної системи та її динаміки.

Сьогодні особливостями системи є той стан, який позначається терміном «глобалізація», що є об'єктивним процесом інтенсифікації і швидкого посилення взаємозалежності регіональних спільностей і національних держав в економічній, соціальній, політичній, ідеологічній і культурній галузях.

Розбалансування світових силових стосунків на початку 90-х років минулого століття та подальша ідеологічна і геополітична дезорієнтація і процес переорієнтації низки держав привели до того, що недержавні актори вирішили скористатися ходом трансформації міжнародних відносин і геополітичним вакуумом, що утворився на периферії пострадянського простору, щоб реалізувати свої деструктивні і експансіоністські цілі. Терористичні організації активізували свої дії, які прийняли трансграничний характер [2].

Проблема врегулювання міжетнічних стосунків в державі в умовах глобалізації не лише складна сама по собі, але і значною мірою залежить від конкретної міжнародної ситуації, а не тільки від ресурсів і характеру політичного режиму. З іншого боку міжнародна ситуація як зовнішній чинник може спровокувати міжетнічний конфлікт. Крім того, не можна стверджувати, що існуючі нині механізми врегулювання інтересів, як на рівні держави, так і на рівні міждержавних відносин, є ефективні. Також не можна стверджувати, що багатополарний світовий порядок буде менш конфліктогеним, ніж порядок, заснований на абсолютному суверенітеті держави та біполарності. Таким чином, питання про те, як нейтралізувати конфлікт етнонаціоналізмів у рамках однієї держави, залишається доки без однозначної відповіді. Залишається без відповіді і питання про те, чому населення або якась етнічна група повинна терпіти насильство з боку держави заради міжнародної стабільності. Рух за національну незалежність і створення власної держави нерідко переростає в тероризм або стимулює його. Вимоги народів, яким з тих або інших причин не надали можливості створити свою державу або створити їх в кордонах, які вони вважають справедливими, можуть бути визнані обґрунтованими. По-перше, утворення нових держав на етнічній основі створює нові проблеми - несправедливості і зустрічні претензії об'єктивного і суб'єктивного плану з питань територій, міжетнічних стосунків і представництва нової національної меншості, що утворилася. По-друге, в умовах зростаючої мобільності населення – міграції робочої сили – навіть етнічно однорідні держави починають розмиватися [2].

Відмічене не сприяє стійкому розвитку окремого суспільства в цілому, якщо не вийти на новий, більш високий рівень організації простору.

Етносепаратистські конфлікти виникають виключно у рамках однієї держави, незалежно від форми територіального устрою держави. Проте, в деяких випадках конфлікт розвивається без втручання або підтримки третьої сторони, в інших випадках – при безпосередній підтримці зацікавленого суб'єкта.

У ХХ столітті відношення основних акторів міжнародних відносин, а саме, СРСР і США, мало ідеологічну складову. Особливе ідеологічне навантаження носило ставлення СРСР щодо конфліктів. Якщо дезінтеграція держави (наприклад, колоніальних імперій Заходу) було вигідне для СРСР, то такий територіальний процес називали «національно-визвольним рухом». І, навпаки, ідеологічно ворожі рухи іменувалися сепаратистськими. Сьогодні зарубіжні політологи стверджують, що глобалізація робить вкрай умовним суверенітет і сам інститут національної держави. І тому наполягають на тому, що потрібно юридично і політично підтримувати право народів на самовизначення, включаючи сецесію від держав, що є так званіми *failed states*. Таку точку зору висловлюють А.Бьюкенен, Г.Грос Есприел, К.Рупесинге, А.Осипов [1, с.108].

Сьогодні позицію СРСР зайняли США, зовнішня політика якої характеризується явними і неприкритими подвійними стандартами. В одному випадку вони підтримують курс на відділення регіону від держави, в іншому підтримують центральну владу у боротьбі з повсталим проти неї населенням.

В.А.Тишков стверджує: «Сепаратизм не став би глобальною проблемою, якби не служив знаряддям суперництва держав і засобом геополітичної інженерії. Тепер настала пора переможців в холодній війні нав'язувати свою волю зовнішньому світу через чергові етнічні самовизначення». Якщо сепаратизм у високорозвинених країнах Європи і Північній Америці розвивається в основному завдяки внутрішнім чинникам, то у «третьому світі» і на постсоціалістичному просторі підвищується роль міжнародного втручання, тобто спостерігаємо заохочення сепаратизму в інтересах сильніших держав і транснаціональних структур. Найяскравіше роль геополітичного чинника в розпалюванні сепаратизму видно на прикладі колишньої Югославії. Ще в 1968-70 рр. були організовані перші сепаратистські виступи: в автономному краю Косово і Метохії за підтримки Албанії, в Хорватії – за підтримки усташів-емігрантів в країнах Заходу. Тоді ж склалася тактика поєднання підпільної діяльності терористів із захопленням органів регіональної влади [1, с.118].

Відношення до сепаратистських процесів в тій або іншій державі сьогодні має виключно геополітичну вигоду. Зовнішній чинник може проявлятися різними способами – жорсткими і м'якими.

Жорсткий має одне вираження – військове втручання, та може проявлятися наступним чином:

- регіону надається військова допомога;
- введення миротворців або контингенту військ для подальшого врегулювання конфлікту, але з урахуванням інтересів регіону, що претендує на відділення або для підтримки центральної влади;
- проведення гуманітарної інтервенції, яка припускає участь у військових діях на стороні і/або для допомоги бунтуючого регіону;
- пряма участь у війні на стороні регіону.

М'яка підтримка поділяється на м'яку активну та м'яку пасивну. М'яка пасивна підтримка виявляється в існуванні поруч держави з населенням спорідненого етносу сусідньої держави і бажуючого об'єднання в єдиній державі, а також в наявності діаспори, яка фінансово і політично може підтримати державу. М'яка активна підтримка може проявлятися наступним чином: економічна (фінансування боротьби; фінансування НДО), технічна (постачання озброєнь), гуманітарна (налагодження зв'язків з етнічно спорідненим народом в галузі культури, науки і освіти, фінансування освітніх програм, наукових проектів, стажувань; підтримка на міжнародній арені, засудження центральної влади у світових організаціях ООН, ОБСЄ; будівництво об'єктів єдиного віросповідання (православних/католицьких храмів, мусульманських мечетей), інформаційна (демонізація центральної влади). Подібна підтримка може здійснюватися як під час латентної та й активної фази конфлікту.

Розглянемо детальніше вищезазначені аспекти. Отже, гуманітарний чинник: на думку автора статті, цей чинник є фундаментальним в питанні посилення сепаратистських настроїв регіону сусідньої держави. Проблема полягає в тому, що якщо сусідня держава має намір в недалекому майбутньому стимулювати сепаратистські процеси в цьому регіоні, населення якого належить до одного й того ж самого етносу, вони можуть готувати саме гуманітарно-культурне підґрунтя для того, щоб посилити ідентифікаційну складову стосунків регіону. Які напрями будуть використані? Передусім, учбові заклади забезпечуватимуться навчальними посібниками для вивчення мови, історії єдиного народу. Цей напрям посилюватиме почуття причетності населення регіону-реципієнта з країною-вітчизною. Таким чином, через єдину мову, історію, культуру йтиме процес від країни-перебування і перехід регіону в культурне поле країни-вітчизни. Іншим важливим гуманітарним чинником є

віросповідання. Цей чинник можна вважати дуже впливовим, оскільки регіон буде відчувати відторгнення від країни-перебування і посилюється бажання возз'єднання з країною-вітчиною, якщо раніше цей регіон входив до складу цієї країни або переважна більшість населення належить до єдиного етносу. Віросповідання грає особливу роль в житті будь-якої людини, оскільки кожна людина має базисну індивідуальну ідентичність, віросповідання входить в перелік базисних характеристик. Отже, православний завжди вважатиме «своїм» іншого православного, ніж католика, тим більше мусульманина. Якщо говорити про представників ісламу, слід зазначити, що мусульманські країни у рамках гуманітарної політики спонсорують будівництво мечетей, медресе, чого не скажеш про християнські країни. Також в межах гуманітарного чинника є визнання громадян регіону своїми співвітчизниками і видача паспортів населенню регіону. Таким чином, гарантуючи можливість застосування військової сили для захисту населення регіону у разі конфлікту регіону з центральною владою. Інформаційна складова використовується або перед початком можливого конфлікту або упродовж усієї активної фази конфлікту. Цей чинник грає одну з головних ролей в процесі втручання у внутрішні справи держави. Якщо впливовий актор міжнародних відносин з певних причин вибирає підтримку регіону (США-Косово), він починає кампанію по демонізації центральної влади або народу, як це сталося з сербами, виправдовуючи боротьбу регіону за побудову демократії і громадянського суспільства, хоча за цим стоїть лише геополітичний інтерес. Якщо це не вигідно, то відбувається демонізація самого регіону (ПМР), який отримує підтримку від іншого впливового актора (РФ), що є суперником актора на світовій арені. Закриваються очі на відверті злочини озброєних формувань, що борються за відділення, йде підтасовування фактів і відверті провокації. Одночасно відбувається розвиток економічного чинника і військово-технічного. У першому випадку відбувається нелегальне фінансування озброєних формувань, які закупають озброєння або йде пряме постачання озброєння.

Сьогодні існують держави, які зацікавлені в посиленні своїх глобальних/регіональних позицій через послаблення позицій інших держав. На сучасному етапі серед таких держав ми можемо назвати США, Росію, ЄС як об'єднання держав. Розглянемо стисло історичний досвід цих держав в посиленні етносепаратистських конфліктів в інших державах.

США як одне з найвпливовіших держав на планеті здійснює вплив на ту або іншу державу для того щоб ще більше закріпити свій вплив і положення в країні або в регіоні, в якому знаходиться ця держава. Так, найяскравішим прикладом є колапс СФРЮ і, особливо, відділення Косова від Сербії, підтримка прагнень Тибету від'єднатися від Китаю, підтримка чеченських радикалів в їх боротьбі проти федеральної влади Росії в 90-і рр. Проте, США використовують подвійні стандарти відносно трактування сепаратизму і боротьби за незалежність. Безвідповідальний ентузіазм, на думку В.Тишкова, нових перероблювачів світу такий великий, що ними не помічаються разюча дволикість підходів і навмисні фальсифікації. Геополітично не вигідний сепаратизм не підтримується і навіть засуджується, що відповідає «антиімперському» настрою і установці на покарання обраної жертви (Сербія, Росія), а відповідний сепаратизм (косовський, чеченський) всіляко заохочується і відкрито підтримується як окремими державами, так і так званім міжнародним співтовариством. Чечня і Косово не стали б такими масштабними трагедіями, якби міжнародне співтовариство вчасно сформулювало би сигнали не у вигляді резолюцій, осуджуючих «агресію Росії в Чечні» і «агресію Сербії в Косово». Остання фразеологія стала заохоченням озброєної сецесії і підриванням державності, без якої у будь-якому разі

настає громадянський хаос і яку не можуть замінити ніякі міжнародні структури і інструменти [4].

На думку професора Джеймса Петраса, США використовують два ключові принципи в зовнішній політиці: пряме військове втручання і розпалювання сепаратистських рухів. Вашингтон підтримує сепаратистські рухи тільки в тих державах, які відмовляються підкорятися американському домінуванню і протистоять сепаратистам, які протистоять США і їх союзникам.

Більшість європейських і американських прогресивних учених вважають, що США підтримували фундаменталістів у Боснії, хорватських неофашистів і косовських терористів, що привело до етнічних чисток, а також до того, що суверенні держави перетворилися на американські бази.

У регіонах, де США підтримували сепаратизм, спостерігалось падіння життєвого рівня, приватизація, зростання корупції. Якщо подивитися на республіки СРСР, то ідеологія сепаратизму з республіканського рівня спустилася на субнаціональний рівень, коли місцеві лідери етнічних груп намагаються добитися автономії, внаслідок чого сталися криваві війни, етнічні чистки і потоки біженців.

Очевидно, відмічає професор Дж.Петрас, що військове втручання США просуває і стимулює сепаратизм як засіб встановлення регіональної бази підтримки. Сепаратизм сприяє встановленню маріонеткового режиму і працює так, щоб протистояти сусіднім країнам, які не згодні з політикою США. У випадку з Іраком, курдський сепаратизм підтримуваний Сполученими Штатами, передував військовій кампанії в Іраку. Вашингтон освітлював звірства режиму проти прав людини для проведення всесвітньої пропагандистської кампанії.

Сепаратистські рухи розвиваються покроково, починаючи із закликів до більшої автономії або децентралізації. Потім за підтримки США автономний режим сепаратистів оголошує про незалежність і відразу ж визнається США. Після надбання незалежності цей режим надає свою територію під військові бази США. Курдські сепаратистські організації малюють карти Великого Курдистану, яка зачіпають третину південно-східної Туреччини, Північного Іраку, частини Ірану і Сирії. Американські військові підтримують курдських терористів, які тероризують іранські села (в ім'я самовизначення, курди за допомогою США захопили і управляють північним Іраком і знищують за підтримки США цивільне населення тих регіонів, які протистоять американському втручання. Підтримувані американцями курдські сепаратисти створили конфлікт з сусіднім турецьким урядом [6].

Але, з іншого боку, в ситуації з тими ж самими курдами, але вже в Туреччині, США не помічали пригнічення цього народу. І якщо курдських сепаратистів однозначно підтримують в Іраку, то в Туреччині, яка є членом НАТО, курди не отримують ніякої підтримки від США, і, отже, в даному випадку ситуація з пригніченням або прямими репресіями набагато менш просто не помічається. Так, репресії Туреччини відносно курдів викликали обурення у світі упродовж багатьох років і досягли свого апогею в 90-і рр. - одним з показників цього явища є втеча більше мільйона курдів з сільської місцевості в неофіційну курдську столицю Д'ярбакир з 1990 по 1994 рік, коли турецька армія зруйнувала населений пункт в сільському районі Курдистану. В результаті два мільйони чоловік лишилися без притулку, кількість «загадкових вбивств» курдів досягла в 1993-94 рр. 3200 випадків, і це окрім тортур, знищення тисяч сіл, бомбардувань з використанням напалму. Турецька сторона приписувала усі ці вбивства терору курдів, і така точка зору була прийнята в США [5, с. 55].

Що стосується ЄС, то враховуючи той факт, що країни ЄС більшою мірою йдуть у фарватері зовнішньополітичних пріоритетів США, ЄС практично копіює своє відношення до сепаратизму, враховуючи вигідність або невідповідність етносепаратистських процесів в тій або іншій країні. У випадку з розвалом СФРЮ, Німеччина та Ватикан активно підтримували процес розпаду держави. Особливо цю підтримку отримували католицька Хорватія і Словенія від Німеччини і Ватикану. Тобто явною була підтримка боротьби католицьких республік СФРЮ з православною Сербією. Подібна ситуація склалася вже в ситуації з Косово, відокремлення якого від Сербії допомагали США і країни ЄС.

Що стосується Росії, то маючи можливості протистояти США після розпаду СРСР і перебування у важких політико-економічних умовах, Росія була вимушена підтримувати хоча б свій регіональний вплив на пострадянському просторі.

Так, в 90-х рр Росія активно підтримувала Придністров'я в її боротьбі проти центральної влади Молдови, Південну Осетію і Абхазію у війні з Грузією. Були спроби впливати на рішення косовської кризи, хоча в тих умовах, в яких знаходилася Росія, це зробити було неможливо. Після 2008 року, коли Росія підтримала П.Осетію і Абхазію в їх боротьбі проти каральної операції Тбілісі, яка мала назву «Чисте поле», Росія остаточно закріпила свій регіональний вплив, що проявилось надалі відносно кризи на Україні, а також почала повертати свій міжнародний вплив (Сирія, Іран).

Чим пояснюється позиція Росії відносно етносепаратистських процесів на пострадянському просторі? Передусім, практично усі етносепаратистські конфлікти (окрім конфлікту в Нагорному Карабасі) мають на меті послаблення держав, які знаходяться в опозиції до Росії і тим, що бунтуючі території прагнуть приєднатися до Росії. Таким чином, ми бачимо вигоду для РФ, яка може розширюватися за рахунок приєднання нових територій. По-друге, підтримка етносепаратистських конфліктів на пострадянському просторі обумовлена більшою мірою психологічним чинником. Як правильно відмічає В.В.Зюнін після закінчення холодної війни і розпаду СРСР геополітичне положення Росії кардинально змінилося. Фактично Росія повернулася до меж XVII-XVIII століть. Від неї відкололася четверта частина території колишнього СРСР з майже половиною населення. Вона втратила значну частину портів і має обмежений вихід до Чорного та Балтійського морів. Країна втратила ряд житниць, курортних районів, стала більш північною державою і віддалилася від ряду світових транспортних шляхів, за кордонами Росії залишилося 25 мільйонів росіян [3]. На думку автора статті, саме цей чинник сьогодні і визначає геополітичні пріоритети і поведінку Росії на пострадянському просторі.

Третій чинник, на мій погляд є цивілізаційним. У одному зі своїх виступів з проблеми Криму, В.В.Путін відмітив, що починається процес збирання російських земель. Під цим він, можливо, мав на увазі не лише приєднання територій країн СНД, на яких мешкають переважна більшість російського населення, але і залучення максимальної території колишнього СРСР в Євразійський економічний союз, який не можна розглядати як відтворення колишнього Радянського Союзу, але як закріплення цієї території як зони відповідальності і сфери впливу Росія.

Отже, слід зазначити, що впливові актори міжнародних відносин для вирішення своїх геополітичних завдань використовують етнічні чи етноконфесіональні протиріччя для розпалювання етносепаратистських/етнонаціональних конфліктів, метою яких є встановлення прямого або опосередкованого контролю над тією або іншою країною чи регіоном. В умовах переходу сучасного світу до багатополлярної системи міжнародних відносин, таких конфліктів буде виникати більше, а гострота конфліктів – гостріше.

Список використаної літератури

1. Баранов А. Сепаратизм у сучасному світі: політико-територіальний аспект / А. Баранов // Человек. Сообщество. Управление. – 2006. – №3. – с.107-123.
2. Бердников А. Этнополитические процессы постбиполярного мира [Электронный ресурс] / А. Бердников. – Режим доступа : www.observer.materik.ru/observer/N1_2010/065_075.pdf
3. Зюнин В. Внутренние и внешние факторы распада СССР – «величайшей геополитической катастрофы столетия» [Электронный ресурс] / В. Зюнин. – Режим доступа : http://www2.pglu.ru/upload/iblock/11b/uch_2009_xii_00039.pdf
4. Тишков В. Сепаратизм как новая геополитика [Электронный ресурс] / В.Тишков. – Режим доступа : http://www.valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/lekcii2/lekcii/n66_separat.html
5. Хомский Н. Государства-изгой. Право сильного в мировой политике / Н. Хомский. - М. : Логос. – 2003. – 320 с.
6. Separatism and Empire Building in the 21st Century [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.globalresearch.ca/separatism-and-empire-building-in-the-21st-century/9246>

Стаття надійшла до редакції 15.05.2015 р.

Y.Ryabinin

EXTERNAL INFLUENCE FACTORS OF ETHNOSEPARATISM PROCESSES: THEORETICAL ASPECTS

The article is devoted to such a pressing problem as separatism. Some experts say that separatism is a problem of the past, but the author emphasizes that the XXI st century will be the century of identification factor increasing that will influence the nationalistic issues. It is underlined that the separatism could be catalyzed not only by inner factors but also by outside ones, especially nowadays, when the structure of the world is being changed by the influential actors of the foreign affairs. The author presents the concept that the collapse of the Soviet Union and collapse of the bipolar system of foreign affairs after the end of the Cold war inspired the change of the safety architecture in the whole world. In some cases the world community doesn't pay attention to the genocide cases that take place in the countries and regions that are not important for the political world due to geopolitical or resource reasons. The author analyzes external factors that can lead to the ethnoseparatism conflict in the country and constituents of the external factors influence. The author makes out the classification of external factors. Besides, the author analyzes the politics that US, Russia and European Union use in order to stimulate the ethnoseparatism conflicts in the countries and regions they want to spread their influence in. So the author makes a conclusion that nowadays it is really necessary to pay attention to such issues as separatism because it may lead to the break out of hostilities in the country and lead to the genocide no matter whether it is cultural or physical genocide. Besides it is necessary to reform the world law system that is too old for the contemporary world and processes that take place in the world.

Key words: separatism, external factors, Russia, US, EU, ethnoseparatism conflict.

РЕЦЕНЗЕНТИ: Лусак В.Ф., д.і.н, проф.; Оніщенко І.Г., д.політ.н, проф.